

Ярослав Антонюк

---

*Кандидат історичних наук, Галузевий
державний архів Служби безпеки
України*

Стаття аналізує діяльність ОУН(б) в 1941—1942 рр. на теренах, які входять до сучасної Брестської обл. Республіки Білорусь. Розглянуто утворення мережі бандерівської ОУН на Берестейщині, з'ясовано структуру місцевого підпілля, основні напрямки його роботи, а також ставлення місцевого населення до Організації та ідеї боротьби за незалежну Україну в цілому.

Ключові слова: Берестейщина, Брест, Полісся, Білорусь, підпілля ОУН(б).

Yaroslav Antoniuk

State Building Activities of the OUN(B) in Brest Region (Summer 1941 to Autumn 1942)

The article analyses the OUN(B) activities during 1941—1942 in the lands which are currently a part of Brest Oblast of the Republic of Belarus. The author examined the creation of the Banderite OUN network in Brest region, ascertained the local underground's structure, main directions of its activity and also local residents' attitude to the OUN(B) and ideas of the independent Ukraine struggle in general.

Key words: Brest Region, Brest, Belarus, Polesye, OUN(B) underground.

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН(б) НА БЕРЕСТЕЙЩИНІ (ЛІТО 1941 – ОСІНЬ 1942 рр.)

Сучасні події в Україні показують, що визвольна боротьба за власну свободу ще не закінчилася, а кожен здобуток доводиться відстоювати збройно. Намагаючись окупувати цілі регіони суверенної держави, ворожі нам засоби масової інформації доволіно трактують міжнародні договори. Нахабно заявляють про своє право взяти під опіку території, де населення розмовляє тією ж, що й вони, мовою. При цьому вони забувають, що внаслідок історичних подій частина споконвічних українських земель відійшла сусідам. Опираючись на авторитет міжнародної системи безпеки, питання про їх повернення жодного разу на офіційному рівні не ставилось. Зважаючи на це, виникає необхідність дослідити розвиток українського визвольного руху на цих прикордонних територіях.

Однієї з таких є Берестейщина, яка нині належить Білорусі. Місцеве русифіковане автохтонне населення — «поліщуки», яке досі населяє ці терени, є частиною українського народу. Їхня національна свідомість та участь у визвольній боротьбі не поступалися іншим регіонам України. Прикладом цього є державотворча діяльність підпілля Організації Українських Націоналістів (бандерівців) (далі — ОУН) на Берестейщині впродовж літа 1941 — осені 1942 рр.

Дана історична проблема досі залишається малодослідженою. Частково українські державотворчі процеси на Берестейщині у період німецької окупації висвітлювали Іван Хміль, Іван Пушук та Володимир Сергійчук. Свою увагу вони зосередили, передовсім, на культурному відродженні Полісся. Натомість діяльність місцевої мережі ОУН менш досліджена. Саме тому метою статті є з'ясування цієї історичної проблеми.

Прикордонне розташування Брестської обл. Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки спричинило до того, що її територія була захоплена у перші ж дні радянсько-німецької війни¹. Разом з частинами вермахту прибули й групи оунівців, які розпо-

¹ Хміль І. Українське Полісся / Іван Хміль (Василь Лагодюк-Бойтік). — Чикаго: Видавництво Товариств колишніх вояків УПА в ЗСА і Канаді, 1976. — С. 176.

Архієпископ Поліський і Пінський
Олександр (в миру Микола
Іноземцев).

чали відновлювати українську державність на цих окупованих землях.

Першочерговим їх завданням було звільнення з тюрем українських політ'язнів, яких радянська влада не встигли знищити або вивезти. Так, 30 червня 1941 р. керівник оперативної групи військ «Центр» віддав наказ: «Цивільні особи, які знаходяться в одній з в'язниць Бреста, повинні бути звільнені військами. Мова йде, напевне, хоча б частково про політичних ув'язнених, арештованих радянською владою. В'язні іншої тюрми, переважно кримінальні злочинці, звільнять себе самі. Просимо дати вказівки військам, що не повинно відбуватися звільнення в'язниць як

таких. Навпаки, вони повинні охоронятися військами до тих пір, доки не зможуть перейти у відання органів поліції безпеки»². Завдяки цим заходам врятувалися чимало прихильників ОУН. Наприклад, після розгрому німцями Брестської в'язниці звідти втекли двоє керівників українського націоналістичного підпілля. За кілька тижнів до цього їх арештували співробітники транспортно-го відділу НКВД Білоруської залізниці. Після звільнення оунівці виїхали до м. Томашів (Люблінщина), де зайняли керівні посади у міській адміністрації³.

² Українские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы: в 2 т. Т. 1.: 1939–1943 / под ред. А. Н. Артизова. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. — С. 350.

³ ОУН-УПА в Беларуси. 1939–1953 гг. : Документы и материалы / Сост. В. И. Адамушко [и др.]; Редкол.: В.И. Адамушко [и др.]. — Минск: Выш. Шк., 2011. — С. 35.

Крім того, Берестейщина не залишилася осторонь проголошення 30 червня 1941 р. Українськими Національними Зборами Акту відновлення Української держави. Двох представників, яких для цього надіслав до Пінська окружний провідник ОУН Григорій Рибак-‘Триць’, арештувала поліція з поляків. З великими труднощами їх вдалося звільнити завдяки допомозі архієпископа Олександра та письменника Федора Дудки⁴.

Підпілля ОУН у цей час ставило перед собою важливе завдання: здобути вплив на органи місцевої влади. У донесені відділу А 1 референта ІV начальника поліції безпеки і СД про становище на окупованій території України за 12 серпня 1941 р. повідомляється: «Військовослужбовці вермахту — члени групи Бандери використовують своє становище для національних та партійних цілей: призначення членів групи Бандери бургомістрами. Відзначається їх сильний вплив на всю українську міліцію. Ті ж явища і в Брест-Литовську, де українці, не дивлячись на їх незначну чисельність, вкрай активні»⁵. Українцям вдалося взяти під свій контроль частину поліційних формувань Берестейщини, Кобринщини, Пінщини та Столинщини. Наприклад, до складу 104-го (Кобринського) «штурмбатальйону» з літа 1941 р. входили українці: Кирило Бокун з с. Деревок Любешівського р-ну Волинської обл., Григорій Кисилевич з с. Заневичі Кобринського р-ну Брестської обл., Олексій Прокочук з с. Ткач Пружнянського р-ну Брестської обл. та Петро Веремей з с. Пісчанка Березівського р-ну Брестської обл.⁶. В поліції м. Столин служили жителі с. Городище Зарічненського р-ну Рівненської обл. — Іван Беленко, Володимир Беленко, Микола Савицький та Іван Мазонович⁷. Уродженець с. Ветли Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. Устим Зуський, впродовж 1942—1943 рр., спільно з іншими українськими поліцейськими Дивинського р-ну, їздив на операції в села: Замостя, Повіть, Радостав Кобринського р-ну⁸.

⁴ Петренко Р. *За Україну, за її волю; спогади* / Роман Петренко. — Торонто; Львів: Видавництво Літопису УПА, 1997. — Т. 27. — С. 33.

⁵ Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. *Документы: в 2 т. Т. 1.: 1939—1943.* — М., 2012. — С. 404—405.

⁶ *Державний архів Рівненської обл. (ДАРО) — Ф. Р-2771. — Спр. 1799. — Арк. 142—144.*

⁷ *Там само.* — Спр. 1455. — Арк. 3.

⁸ *Архів Управління Міністерства внутрішніх справ України у Волинській обл. — Ф. ОС. — Спр. 51979 — Т. 1. — Арк. 27.*

Берестейщина була одним з небагатьох регіонів України, де адміністративна політика Рейху збігалася з інтересами ОУН⁹. 20 серпня 1941 р. населені українцями землі Білорусії увійшли до складу рейхскомісаріату «Україна» з центром в Рівному¹⁰. Зокрема, у його складі 1 вересня 1941 р. було створено генеральну округу Брест-Литовський (з 1 січня 1942 р. перейменована у «Волинь-Поділля»), яка в свою чергу адміністративно-територіально поділялася на гебіти та р-ни. Терени Берестейщини охоплювали: Брестський гебіт (Брест-Литовський міський, Брест-Литовський сільський, Домачевський, Малоритський, Мотикальський, Жабинківський р-ни); Кобринський гебіт (Антопільський, Березокартузький, Дорогичинський, Дивинський, Кобринський р-ни); Пінський гебіт (Іванівський, Лунинецький, Пінський східний, Пінський західний р-ни); Столинський гебіт (Давидгородоцький, Столинський, Березнівський, Висоцький р-ни)¹¹.

Входження Берестейщини до рейхскомісаріату «Україна» викликало обурення серед поляків, які розраховували на приєднання до Генерал-губернаторства. Натомість українці сприйняли цю подію радісно. У інформаційному донесенні СД за 10 вересня 1941 р. повідомлялося: «Рейхскомісаріат розглядається як підготовчий щабель до самостійної України. Напевне, тепер управління повністю перейде до українців. Українці вітають один одного з кращим майбутнім... Посилилася пропаганда незалежності. Створено молодіжний клуб при Комітеті. Українська інтелігенція під сильним впливом групи Бандери. Почала діяти група гетьманців, але без помітного успіху. Були спроби створення національної церкви...»¹².

Незважаючи на сприятливість обставин для українського державотворення на Берестейщині, національна свідомість серед місцевих поліщуків була доволі низькою¹³. У звіті Миколи Мостовича

⁹ ОУН-УПА в Белоруси. 1939–1953 гг. : Документы и материалы. — Минск, 2011. — С. 7.

¹⁰ Родня. Полиция и партизаны, 1941–1944. На примере Украины. — К.: Украинский издательский союз, 2011. — С. 50.

¹¹ Себта Т. Адміністративно-територіальний устрій Райхскомісаріату Україна у термінах і назвах: походження та сучасне бачення / Т. Себта // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — Т. 19 (2). — К., 2009. — С. 124.

¹² Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы: в 2 т. Т. 1.: 1939–1943. — М., 2012. — С. 425, 427.

¹³ Петренко Р. За Україну, за її волю; спогади. — Торонто; Львів, 1997. — Т. 27. — С. 34.

за 31 серпня 1941 р. зазначається: «Цікавим виявляється Полісся, яке совіти насильно приєднали до Білорусії. Населення розмовляє інколи українською, а коли звертається до якогось «пана», змішує з російською мовою, на білоруській взагалі не розмовляє. Коли запитати такого поліщука, хто він за національністю, то чужій людині боїться признатися, поки не вяснить, що ви українець, а на те, що він українець, майже молиться, щоб українці не забули про них, не залишили їх на поталу. Якби був плебісцит, то всі одногосно виступили б за приєднання до України. Оскільки навіть за більшовицької дійсності поліщуки писали самому Сталіну, що вони хочуть української школи і навіть десь відвоювали. Найбільш свідомі Кобринщина і Дорогиччина. На цих землях німецька місцева влада чомусь створює труднощі при утвердженні Українських Допомогових Комітетів, які виникають за ініціативою місцевих українців¹⁴. Згадані органи самоврядування здійснили велику роботу з відродження української національної освіти, добившись відкриття 159 шкіл та двох технікумів¹⁴, у яких рідною мовою викладали історію та географію¹⁶. Так, на зборах громади с. Доропівичі Малоритського повіту місцеві жителі заявили: «Нех і судиться нашим дітюм важка доля при плузи, але складімося і одчинімо хоч початкову школу»¹⁷. Крім того, Комітети допомагали українським театрам. Влітку 1941 р. у Дивині театральний гурток поставив оперу «Наталка Полтавка»¹⁸. У Жабинці, Кобрині, Дивині та Дорогиччині драматичний гурток із с. Хмельів показував п'єсу «Сватання на Гончарівці», підготовлену ще у 1927 р. Український художній колектив м. Брест під керівництвом оунівки Тамари Яців відзначав «Шевченкові дні», а також дні «Пам'яті Крут» та «Пам'яті Базару»¹⁹.

¹⁴ Українские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы: в 2 т. Т. 1.: 1939–1943. — М., 2012. — С. 422–423.

¹⁵ Марусик Т. Минуле Берестейщини — драматичне, нинішнє — сумне, майбутнє — безперспективне / Тарас Марусик // Шлях Перемоги. — 2004. — 14 січня. — С. 12.

¹⁶ Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України / Володимир Сергійчук. — К.: ПП Сергійчук М. І., 2008. — С. 381.

¹⁷ Сергійчук В. Український здви: Волинь. 1939–1955 / Володимир Сергійчук. — К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. — С. 65.

¹⁸ Хміль І. Українське Полісся. — Чикаго, 1976. — С. 177.

¹⁹ Пуцук І. Українська Повстанська Армія на Берестейщині. — Луцьк, 2008. — С. 27.

Також велику увагу Комітети звертали на допомогу українцям, особливо оунівцям, при влаштуванні на роботу у господарські установи²⁰. Зокрема, завдяки допомозі Комітету, підпільникам Ользі Маковській та Вірі Дякович вдалося влаштуватися друкарками до редакції української газети в Бресті «Наше слово»²¹.

До складу Українського комітету в Бресті входили: 1) голова — д-р Олександр Гнатів; 2) заступник — Іван Микита; 3) секретар — Володимир Криницький; 4) члени: інженер Іван Кобилко, Борис Олексюк, Василь Яців, інженер Петро Шалупчук.

Склад Комітету в Кобрині: 1) голова — Йосип Сацевич; 2) заступник — Петро Рафалович; 3) секретар — Ярослав Жилавий; 4) Василь Пархотік, Левко Кватерук (очолив кооператив), д-р Володимир Магер, Дмитро Рафалович.

Йосип Сацевич (ліворуч), Василь Пархотік (праворуч).

Окрім того, завдяки прибулим з Волині оуніцям Українські комітети були створені у Іваново, Дорогочині, Пінську та Столині. В останньому посаду бургомістра зайняв «прибічник Бандери з Волині», якому доручили створити адміністрацію. Утім, процес створення Комітетів на Берестейщині не завжди йшов бездо-

ганно. Зокрема, невдалою була спроба українців підпорядкувати собі управління в Давид-Городку²². Головною причиною невдач українців була гостра конкуренція за посади в окупаційній адміні-

²⁰ Українские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы: в 2 т. Т. 1.: 1939–1943. — М., 2012. — С. 427.

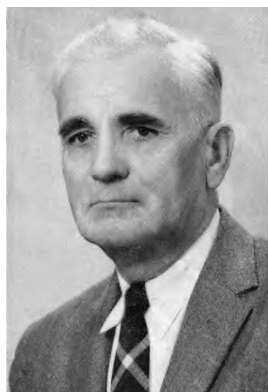
²¹ Пуцук І. Українська Повстанська Армія на Берестейщині / Іван Пуцук. — Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. — С. 22.

²² Українские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы: в 2 т. Т. 1.: 1939–1943. — М., 2012. — С. 422, 425.

страції з поляками. Учасник УПА Іван Хміль задував: «Багато поляків знало німецьку мову, живучи в сусідстві з німцями, тому й повпихалися в адміністрацію, як референти, перекладачі, коменданти поліційних станиць по наших містах і великих селах. Скільки зла, скільки нещастя, скільки трагедій вони спровокували своїми доносами, нашептами, тільки одному Богові відомо»²³.

Особливо сильного удару по мережі ОУН Берестейщини німці завдали у жовтні 1941 р. коли були арештовані чимало підпільників. Наприклад, у Пінську схопили головного редактора української газети 'Чорта', який забезпечував друк підпільних листівок. Згодом йому вдалося вбити тюремного наглядача та разом з іншими в'язнями-оунівцями втекти²⁴. Співробітник «Української волосної управи» с. Черняни Малоритського р-ну Дмитро Лівай, остерігаючись арешту, змушений був ховатися у священника с. Доропівичі — Радзівєвського. Невдовзі, на запрошення голови районної управи Анатолія Мойсеєнка, він виїхав до Дивина Кобринського р-ну. Однак, це не врятувало Дмитра від арешту німцями²⁵.

Зважаючи на посилення німецьких репресій, поряд із роботою в легальних установах, у цей час підпілля ОУН проводило власну нелегальну діяльність. Так, у серпні 1941 р. в селах Кобринського р-ну українськими націоналістами були розклеєні листівки з підписом Степана Бандери. У них населення закликали «не складати зброї, доки Україна не стане самостійною»²⁶. Цього ж місяця нові осередки ОУН розгорнули організаційну роботу на Кобринщині та Дорогочині²⁷.

Учасник підпілля
ОУН на Берестейщині
Іван Хміль.

²³ Хміль І. Українське Полісся. — Чикаго, 1976. — С. 178.

²⁴ Кондрат Ф. Ми стали волі на сторожі / Федір Кондрат. — Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2002. — С. 7.

²⁵ Пушук І. Українська Повстанська Армія на Берестейщині. — Луцьк, 2008. — С. 23.

²⁶ ОУН-УПА в Беларусі. 1939—1953 гг. : Документи и материалы. — Минск, 2011. — С. 31.

²⁷ Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы: в 2 т. Т. 1.: 1939—1943. — М., 2012. — С. 422.

Щодо структури та керівництва підпілля ОУН на Берестейщині

Микола Свистун — провідник
Брестської округи ОУН.

у цей період, відомо небагато. Разом із північними районами Рівненської та Волинської обл. вона входила до складу Поліського обласного проводу ОУН на чолі з Іваном Литвинчуком 'Дубовим'. Брестська округа «Лиман» на чолі з провідником Миколою Свистуном-«Яр-Беєм» та референтом пропаганди «Хвилею» охоплювала Брестський, Кобринський, Дивинський, Ратнівський, Камінь-Каширський та Любешівський р-ни²⁸. Столинська округа ОУН «Зелень» (з жовтня 1942 р. «Гало») містила чотири р-ни Висоцький (№ 1, «Нива»), Столинський (№ 2, «Пуща»), Давидгородоцький (№ 3, «Смерть»), Березівський (№ 4, «Багно»)²⁹. Місцева мере-

жа підпілля складалася переважно з селянства, далі були учителі, поліцаї, працівники окупаційної адміністрації та кілька симпатиків серед священиків³⁰. Хоча інколи під вплив підпілля ОУН потрапляли й нечисленні промислові підприємства. Так, восени 1942 р. на Столинщині «симпатики» ОУН очолювали два торфові заводи (один — 400 робітників, інший — 260)³¹.

²⁸ Антонюк Я. *Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська області. 1930–1955* / Ярослав Антонюк. — Торонто; Львів: «Літопис УПА», 2014. — Т. 13. — С. 817.

²⁹ Ковальчук В. *Діяльність ОУН(б) та запілля УПА на Волині та Південному Поліссі (1941–1944)* / Володимир Ковальчук // «Літопис УПА» — Бібліотека. — Т. 7. — Львів, 2006. — С. 20.

³⁰ *Літопис УПА. Нова серія.* / ред. рада П. Сохань, П. Потічний [та ін.] — К.; Торонто. — Т. 11: *Мережа ОУН(б) та запілля УПА та території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 — грудень 1943 рр.)* Документи і матеріали. — 2007. — С. 223.

³¹ *Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України.* — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 58. — Арк. 10.

Вплив інших, не бандерівських, українських організацій на теренах Берестейщини та Пінщини був незначним. У звіті мережі ОУН зі Столинщини за листопад 1942 р. повідомлялося, що в терені мешкають колишні учасники армії УНР, які утримуються від жодної організаційної роботи³². Натомість свої осередки почали розбудовувати мельниківці³³.

Багатий матеріал для аналізу роботи мережі ОУН упродовж 1942 р. на Столинщині дають інформаційні звіти з округи «Зелень». Згідно з ними, підпілля уважно стежило за настроями суспільства, намагалося виявити національно свідомих українців. У звіті за серпень подається розмова оунівця з місцевим селянином, який зазначив: «Коли нас за совітів називали білорусами, то ми були білоруси, а сьогодні кажуть, що ми українці, то ми українці»³⁴. Особливо важкий стан з національною свідомістю спостерігався у північних районах Берестейщини. Звіт за вересень повідомляв, що в Давидгородоцькому та Березнівському р-нах проводити організаційну роботу надзвичайно важко. У першому районі населення дуже русифіковане, а в другому, внаслідок терору німців та радянських партизан, перебуває у важкому стані, панує голод. Тому, як зазначено в документі, підпілля літературу роздають «несвідомі несвідомим»³⁵.

Окремим напрямком зацікавленості мережі ОУН було релігійне життя Берестейщини. Згідно зі звітом за вересень, великим потрясінням для місцевого українського населення були масові розстріли нацистами євреїв, які за трагічністю порівнювали з Біблійними подіями: «Після цієї картини, а населення тут дуже релігійне, почала розвиватись секта “штунди”. Один куцзовий ОУН пишучи керівнику звіт наприкінці додав: “Дай Боже нам і нашій Україні визволитись з-під ярма. Раджу Вам, друже, взятись до читання Святого письма”³⁶. Головним осередком євангелістів Берестейщини було с. Федори Столинського р-ну. Організаційно він підпорядковувався осередку у Ковелі, той відповідно — Варшаві, а далі — Берліну. Надрайонний провідник ОУН ‘Крук’ намагався

³² *Літопис УПА. Нова серія.* — К.; Торонто. — Т. 11. — 2007. — С. 225.

³³ *ЦДАВО України.* — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 58. — Арк. 9.

³⁴ *Літопис УПА. Нова серія.* — К.; Торонто. — Т. 11. — 2007. — С. 214.

³⁵ *ЦДАВО України.* — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 58. — Арк. 10.

³⁶ *Літопис УПА. Нова серія.* — К.; Торонто. — Т. 11. — 2007. — С. 218.

зустрітися з їхнім пастирем (українцем), але не застав його вдома. У звіті за листопад він писав: «Вони являються великими фанатиками. Коли я з одним адвентистом говорив особисто, то він мене відразу спитав, як наша держава буде ставитись до них в розумінні щодо релігії. Дуже заінтересувалися “Постановами ВЗ ОУН” і просив, щоб йому більше дістали літератури»³⁷.

Не менш важливим для підпілля ОУН було здобуття інформації про настрої православного духовенства. Відповідно до звітів за серпень майже усе воно (понад 30 священників) мало московські погляди³⁸. Частина з них припускала можливість українізації церкви. У розмові оунівця з місцевим священником останній заявив: «Нащо українці так вороже сьогодні відносяться до москалів, нехай буде столиця Київ, хай буде знак Тризуб, аби тільки (були разом) два братні народи». Коли одному священнику запропонували вести службу українською мовою, він відповів: «Якщо мені дасть наказ архієпископ Поліський і Пінський Олександр, то буду служити і по-польськи, для мене все одно»³⁹. Навіть ця незначна частина священників, не наважувалися проводити службу українською, пояснюючи свою позицією відсутністю відповідних церковних книг⁴⁰.

Об'єктом стеження інформаторів ОУН був стан освіти населення. Як повідомлялося у звіті, з дозволу німців 1 вересня відкрилися початкові українські школи. Учасників ОУН непокоїла якість їх вчителів, адже раніше вони навчали учнів білоруською й не підтримували українізацію⁴¹. Крім того, окружний інспектор освіти Березовський заявляв у вересні на педагогічній нараді, що особисто ладний застрелити націоналіста⁴². Зрештою, робота українських шкіл тривала недовго. 23 листопада 1942 р. німці їх закрили, залишивши лише невелику школу кравців у Столині⁴³.

Звіти фіксують пожвавлення в окрузі української видавничої справи. У «інформації» за серпень повідомлялося, що селяни по-

³⁷ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 58. — Арк. 17.

³⁸ Марчук І. Командир УПА-Північ Дмитро Клячківський — «Клим Савур» / Ігор Марчук. — Рівне: видавець Олег Зень, 2009. — С. 31.

³⁹ Літопис УПА. Нова серія. — К., Торонто. — Т. 11. — 2007. — С. 216.

⁴⁰ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 58. — Арк. 16.

⁴¹ Літопис УПА. Нова серія. — К., Торонто. — Т. 11. — 2007. — С. 233.

⁴² ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 58. — Арк. 10.

⁴³ Літопис УПА. Нова серія. — К., Торонто. — Т. 11. — 2007. — С. 233.

чали цікавитися газетами «не тільки, щоб купити її до куріння на цигарки, але щоб і прочитати». В Столинському р-ні усі села, по 20—30 примірників, передплатили до нового року українську газету з Пінська⁴⁴. У листопаді в Столині вдалося відкрити легальну українську книгарню, яка одразу здобула популярність: «населення купує українську книжку, питає про «Історію України» і кожний старається собі набути. Інтересується українською піснею, а головне революційною, і кожний старається, як де почує, собі навчитись»⁴⁵.

Опираючись на певні зрушення в українізації мережа ОУН розгорнула пропагандистську роботу. Зокрема, великий успіх серед населення мало розповсюдження 30 червня листівок про голод: «Селянин це показує і наказує під секретом, мовляв, “нікому не кажи”, а це хоронить як “святая святих”, і цьому вірить без міри, бо це так написано. Все одно як в Біблії: що написано — вірить, так і цьому вірить, бо це може написано, а головне так як йому хтілось»⁴⁶. У серпні було створено цілу «пропагандистську групу». Однак, її одразу довелося розформувати. Німці арештували секретаря поліції (члена ОУН), який перевозив з півдня підпільну націоналістичну літературу⁴⁷. З огляду на це, виникли проблеми з її доставкою. Так, уже наступного місяця провідник ‘Крук’ просив надіслати йому агітаційну літературу для протидії більшовицькій пропаганді⁴⁸.

Певних успіхів досягла «Безпека» мережі ОУН Берестейщини. Так, в жовтні інформатори підпілля дізналися, що німецьким «сексотом» в м. Городня працює галичанин-фольксдойч Іван Телюк, який займався збором у населення поставок⁴⁹. Свою агентуру оунівці мали й серед місцевого комуністичного підпілля. У звіті за листопад повідомлялося про присутність законспірованого члена ОУН на одному з таємних зібрань колишніх радянських активістів⁵⁰. Через подібних агентів у грудні «Безпека» дізналася, що червоні партизани для провокації німців підірвали залізничний міст через р. Горинь, вбили голову (фольксдойча), секретаря (члена

⁴⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 58. — Арк. 5.

⁴⁵ Літопис УПА. Нова серія. — К.; Торонто. — Т. 11. — 2007. — С. 223—224.

⁴⁶ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 58. — Арк. 6.

⁴⁷ Літопис УПА. Нова серія. — К.; Торонто. — Т. 11. — 2007. — С. 216.

⁴⁸ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 58. — Арк. 20.

⁴⁹ Літопис УПА. Нова серія. — К.; Торонто. — Т. 11. — 2007. — С. 220.

⁵⁰ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 58. — Арк. 19.

ОУН) та надлісничого (поляка) управи Березнівського р-ну. Після цього німці розігнали місцеву українську поліцію⁵¹.

Крім того інформатори ОУН ретельно стежили за діями окупаційної влади⁵². У звіті за вересень повідомлялося: «Контингенти населення здає майже в 100%, дуже боїться лагерів і т.д. Обставини дуже жахливі, остається населення голе без одягу, а головне скоро голод сильний і страшний буде заглядати в кожну хату. В теренах населення хворіє на червинку, є багато випадків смерті. За нездачу контингента молока забирають останню корову»⁵³. У жовтні німці вперше розпочали примусово вивозити зі Столинщини українську молодь. Для цього влаштовували облави та заманювали людей на збори⁵⁴. Це непокоїло підпілля ОУН, адже серед вивезених були їхні симпатички та резерви для поповнення. Перешкодити вивезенням намагалися за допомогою агітації. Зокрема, паніку на пересильному пункті в Столині, яка виникла після загибелі від червінки двох осіб, використали для звільнення уже зібраних для відправлення до Німеччини українців⁵⁵. В с. Тереміж Столинського р-ну попереджена підпіллям молодь не з'явилася на скликані німцями збори. Прийшли лише близько 100 селян похилого віку, яких зрештою відпустили додому⁵⁶.

Нестерпний терор, який упроводили німці на Берестейщині, призвів до втечі багатьох місцевих жителів у ліси, де вони шукали порятунку. Підпілля ОУН про це знало та намагалося залучити нелегалів на свій бік. В «Інформаційних Вістях з ОСУЗ і ПЗУЗ за останній квартал 1942 року» про Берестейщину зазначається: «Сьогодні поліщук не дуже то вже і вагається, хоч і без жодної перспективи на майбутнє, взяти до рук рушницю та піти в ліс. Очевидно, від нього трудно вимагати, щоб свідомо поступив згідно з нашими національними інтересами. Та просто, в відповідній хвилині, коли б він побачив дійсну нашу силу — він себе віднайде, включиться до боротьби за свої автохтонні права...Ми не сміємо залишити на радість ворогам, а нам на шкоду, тих що по своїй волі, чи неволі,

⁵¹ Літопис УПА. Нова серія. — К.; Торонто. — Т. 11. — 2007. — С. 228.

⁵² Пушук І. Українська Повстанська Армія на Берестейщині. — Луцьк, 2008. — С. 29.

⁵³ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 58. — Арк. 10.

⁵⁴ Літопис УПА. Нова серія. — К.; Торонто. — Т. 11. — 2007. — С. 220.

⁵⁵ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 58. — Арк. 14.

⁵⁶ Літопис УПА. Нова серія. — К.; Торонто. — Т. 11. — 2007. — С. 226.

знайшлися в лісах. Вони ж не «бандіти», як їх часто називають. Між ними є багато доброго елемента. Тому що з лісу їм вороття поки що немає, нашим обов'язком є простягнути до них помічну руку в ліс. Безперечно, це завдання до легких не належить, але трудність збільшує тільки його можливість»⁵⁷. Проте, кількість нелегалів була настільки значною, що нечисленна місцева мережа ОУН, повністю виконати поставлені завдання не змогла. Згодом, більша частина згаданих осіб вступила до загонів червоних партизанів, а менша — до Української Повстанської Армії.

Отже, аналізуючи діяльність підпілля ОУН(б) на Берестейщині впродовж літа 1941 — осені 1942 рр., можна стверджувати, що вона зосереджувалася на залученні населення цієї території до української визвольної боротьби. На відміну від багатьох інших регіонів, адміністративні кордони райхскомісаріату «Україна» на Берестейщині співпадали з державотворчими намірами ОУН. З огляду на це, а також слабкість власних позицій, у даний період українські націоналісти зосередилися на легальних методах роботи. Створювали Українські Комітети, намагалися залучити своїх симпатиків на керівні посади у місцеві органи самоврядування, поліцію, заклади освіти та культури. Серйозний опір та конкуренцію у цій роботі їм створювали поляки, які вважали українських націоналістів своїми ворогами. Водночас ОУН розбудовувала на Берестейщині за територіальним підходом власну нелегальну підпільну мережу. Вона поділялася на дві округи — Брестську «Лиман» та Столинську «Гало», а ті у свою чергу на райони. У цей час головні зусилля підпільна мережа зосередила на організаційній, розвідувальній та пропагандистській роботі. Інформатори ОУН збирали дані про хід українізації в освіті, видавничій справі, релігійному житті. Цікавилися змінами у настроях місцевого населення. Фіксували випадки терору щодо українців німецької окупаційної адміністрації, особливо вивезення молоді на примусові роботи, а також намагалися їм запобігти. Крім того, розвідники ОУН уважно стежили за діями поляків та червоних партизан. Пропагандисти підпілля розповсюджували серед населення листівки з закликком боротися за Самостійну Україну та готували підґрунтя для розбудови на Поліссі підрозділів Української Повстанської Армії.

⁵⁷ ГДА СБУ — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 30. — Арк. 13.